

ראיה שתולה שנים עשר חדש בלבד ולא יותר, כי באותו רשע פסקה המצוה לאחר י"ב חדש. (שפת אמת. ולפי"ו להלן היה יכול לפרש מאי אעפ"י שאין ראיה לדבר בדרך זו).

*

ובמקום גדלים על תעמוד — אם הרב גדול ממך, שאי אתה יכול לעמוד על דבריו ולהבינם — אל תעמוד לפניו אלא תלך לרב אחר שאינו חריף כמוהו, ללמוד הימנו. כמו רבי מאיר שלמד תחילה אצל רבי עקיבא ולא היה יכול למיקם קמיה והלך אצל רבי ישמעאל בן אלישע ולמד ממנו, ואח"כ כאשר נתגדל, חזר ובא לרבי עקיבא. (באור הגר"א — משלי כה,ו)

דף כא

הערות ובאורים בפשט

'... ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך, הגיע לפרשת דרכים (ושם הכיר את דרכו — רש"י) ניצל מכולם... מאי פרשת דרכים... תלמיד חכם ויום מיתה... תלמיד חכם ויראת חטא... תלמיד חכם דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא' — יש לדקדק על לשון 'פרשת דרכים', שלכאורה משמעה מצב של תהייה וספק, ולמה לא אמרו 'הגיע למקום ישוב' או 'למחוז חפצו'? (ואולי המונח 'פרשת דרכים' מורה דוקא על בירור הדרך, על שם הסימונים והשלטים המפרשים את הדרכים. וכשהגיע לאותו מקום, נתבררה לו דרכו). שמא יש לפרש ששאלה זו עצמה כלולה בשאלת הגמרא 'מאי פרשת דרכים'. וכל אחד משלשת התירוצים שבגמרא, רמזו יפה בביטוי 'פרשת דרכים'; —

'יום המיתה' נתכנה 'פרשת דרכים' כדרך שאמר רבן יוחנן בן זכאי (ברכות כח:): 'יש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנם'; 'ת"ח ויראת חטא' — על שם שתלמיד חכם המגיע למדרגה זו, בכל צעדיו ועניניו הרי הוא כאדם שנמצא על פרשת דרכים, ששוקל ודן בדעתו אם להימין או להשמאל, להתיר או לאסור. וכך גם כינו את האדם שהגיע להורות הלכה לרבים ('דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא'), כמי שנמצא בפרשת דרכים ומורה לרבים את הדרך אשר ילכו בה. ע"ע דברים מאלפים בספר עלי שור ח"א עמ' רל-רלא.

'דבר אחר: עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה' — לפי תירוצי רב יוסף ורבא דלהלן, אין לפרש 'עבירה מכבה מצוה' — מלהגן מיסורין ופורענות, (שהרי עדיין יקשה כיצד זכות תולה לה, הרי עבירה מכבה מצוה). ולכן פרש רש"י (בר"ה בעידנא) שהכוונה לנטילת שכר על המצוה לעתיד.

ובספר 'תקנת השבים' (לר"צ הכהן, טו, עמ' 151) פרש (על פי המשך הסוגיא) שהכוונה לענין הצלה מן החטא ומיצר הרע, שהרי לענין זה בלבד קיים החילוק בין מצוה לתורה, שהמצוה אינה מצילה מן החטא בעידנא דלא עסיק בה (ולרבא אף בדעסיק בה). והטעם, משום ש'עבירה מכבה מצוה' — היינו, שענין הצלה מן החטא הוא כענין 'מצוה גוררת מצוה', והלא גם 'עבירה גוררת עבירה', ולכן העבירה מכבה את כח המצוה שכנגדה, ונשאר שקול בבחירתו.

'אלא אמר רבא: תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא, מצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא' — כבר תמחה התוס' לפי זה כיצד תתפרש הברייתא דלעיל, תלה את המצוה בנר המגינה לפי שעה, ואת התורה לאור המגן לעולם, והלא המצוה אינה מצילה כלל מיצר הרע, [ואם מפורענות — הלא לדברי רב יוסף מגינה לעולם]. וגם התורה אינה מצילה מן החטא אלא בזמן שעוסק בה. ונראה שהברייתא מדברת בתורה לשמה, וכן במקיים מצוה לשם ה', ואז התורה מצלת מן החטא אף בזמן שאינו עוסק בה, וכן מצוה לשמה מצלת מן החטא לפי שעה. ואילו רבא מדבר בתורה שהיא מן השפה ולחוץ, כתורתו של דואג, וזו אינה מצלת אלא בזמן שעוסק בה. ובמצוה בכגון זה אפילו בזמן שעוסק בה אינה מצלת. (לקוטי הלכות. וע"ע רסיסי לילה ו). ויש מפרשים הברייתא לדברי רבא, כשם שהנר מגן לשעה, כך המצוה מגינה כלפי יסורי העולם הזה. לעומת התורה המגינה מיצר הרע וחשך של גיהנם. (ע' מהרש"א, רש"ש, חדושי הנצי"ב, חדושי הגר"ס)

'הלל ושבנא אחי הווי, הלך עסק בתורה שבנא עבד עיסקא, לסוף אמר ליה תא נערוב וליפלוג. יצתה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו...' — לפי שכבר למד הלל מקודם, אבל המסייע לחברו מתחילה וממציא לו מזונות כדי שיעסוק בתורה, הרי זה כעוסק בתורה הוא עצמו, שאין תורתו של זה מתקיימת אלא בשביל ממונו של זה. (עפ"י ריא"ז; רבנו ירוחם (סוף נתיב ב); תשב"ץ (ח"א קמד), ועוד. ורי"ו שם כתב שאעפ"י שהמוכר את חלקו בלימוד תורה לאחר שכבר למד לא עשה כלום, אעפ"כ איבד את חלקו. (ומובא בבית יוסף יו"ד רמו. וע' באור הדבר באג"מ יו"ד ח"ד לו, ה).

יש לדייק מדברי הרי"ו, שאין שייכת חלוקת שכר כאשר באפשרות יששכר ללמוד בלא עזרת זבולון, כי אין המצוות נכסים לעשות בהן סחורה. ורק אם זבולון מאפשר את לימוד יששכר — חולק עמו. וכן האריך הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ג יד. וכן נקט הגריש"א שליט"א (בהערות למסכת סוטה' כאן). וכן צדד בחושים-ובאורים, ונשאר ב'צ"ע'. ע"ש). עוד בעניני חלוקת שכר הלומד תורה עם המחזיקו, ובענין עסק 'ששכר וזבולון' — ע' באריכות בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד לו; נועם מגדים — משפטים; ליקוטי ארץ החיים' (לר"ח ליברון. תרפ"ז), בשם הרה"ק מאפסא.

(ע"ב) 'אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהן' — המאירי פירש [דלא כרש"י] מלשון ערמה ופקחות, שצריך והלומד להתחכם ולהכיר עצמו לידע באיזה אופן לימודו מתקיים, אם כשלומד מעט מעט אם בחזרה אחר חזרה.

'היכי דמי חסיד שוטה, כגון דקא טבעה איתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה' — אם מדובר שאין מי שמצילה, הרי זה בגדר רשע ולא 'חסיד שוטה' — אלא נראה כגון שרואה אנשים נוספים שיכולים להציל, אלא שבעזרתו תהיה ההצלה טובה ובטוחה יותר, והוא סומך על הצלת אחרים.

ועוד יש להעמיד באופן שאינו עובר על איסור לא תעמד על דם רעך, כגון שעל ידי שיציל יינזק בעצמו ויפסיד אבר, ומכל מקום מדת חסידות יש בדבר (וכדברי הרדב"ז), והוא נמנע באופן זה בגלל חסידותו שלא להסתכל בה — וזהו 'חסיד שוטה' הגם שאינו עבריין. (עפ"י 'הערות במסכת סוטה'). עוד היה אפשר לפרש עפ"י דקדוק הלשון 'לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה' שאינו נמנע לגמרי מהצלה, אלא רוצה להציל באופן שלא יסתכל בה, ועי"כ מפריע להצלה. ודומה לפרוש הירושלמי, שמעכב ההצלה עד שיחלוץ תפיליו.

אף על פי שאם ילך להצילה, יקשה עליו להינצל מהרהור בה, והאמת שהוא ייתבע על הרהוריו, מכל מקום מוכרח הוא להצילה ואי אפשר לו להיפטר מחיובו. (עפ"י דעת חכמה ומוסר ח"ב כב) יש לעיין באופן שחושש שיעבור על אביווייהו דעריית או דע"ז אם יציל, האם מותר לו להציל. ואמנם ודאי מחויב הוא לכפות יצרו כדי לעשות את חיובו, אבל אם הוא קרוב לודאי שיעבור צ"ע אם יש להתיר לו. ואם נאמר שאסור יש לפרש שלכך נקרא 'חסיד שוטה' אף כי כך דינו שלא להציל — כי עצם מצב זה שהוא חושש להרהור מוכיח שחסידותו של זה אינה חסידות אמת אלא חסידות של שטות.

'היכי דמי רשע ערום — אמר רבי יוחנן: זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חברו' — פירש הנצי"ב (וכ"כ בחדושים ובאורים), מה ענין ערמומיות יש כאן. ועוד, כיצד הדיין שמע ממנו — אך נראה שמדובר במערים ומספר מעשה לדיין ואינו אמר לו שרוצה לדין עם חברו. וכן בנותן דינר לעני — מדובר שהעני אינו יודע שעומדים ליתן לו אלף, [שמסתבר שרשאי לטרב לקבל את הזון כשיודע שיגרם לו הפסד מכך].

'זה המכריע אחרים באורחותיו' — פירש מהרש"א פירוש נוסף על פרש"י: שמישיא אחרים לפי דרכיו, שיצא לו טובה מכך, הגם שהדבר עומד קרוב להפסד לאותם שמישיא להם העצה.

ליקוטים מפוסקים אחרונים

לימוד תורה לאשה

נפסקה ההלכה כרבי אליעזר שאמר כל המלמד בתו תורה כאילו לומדה תיפלות. במה דברים אמורים — בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב — לא ילמד אותה לכתחילה, ואם למדה — אינו כמלמדה תיפלות. (רמב"ם הל' תלמוד תורה א, יג; שו"ע יו"ד רמ"ו, ו). ויש ראשונים שהתירו תורה שבכתב אף לכתחילה (ותלו הדבר בגרסת המשנה בנדרים לה: 'אבל מלמד את בניו (ואת בנותיו) מקרא' — ע"ש בפסקי הרי"ד. וע' ב"ח יו"ד שם).

אמנם, קריאה בתורה באופן פשוט, שלא בעיון — כתב הט"ז (יו"ד רמ"ו סק"ד. ועוד פוסקים) שמותר, כדרך שאמרו במצות 'הקהל' — 'אנשים ללמוד נשים לשמוע' (ריש חגיגה). ואף מצוה יש בדבר (ע' מגן אברהם רפ"ו, ששמיעת קריאת התורה מצוה היא לנשים כדרך שמצינו שחייבות ב'הקהל'). לא אסרו אלא בדרך התחכמות והבנה.

(בשו"ת שבט הלוי (ח"ו קג) צידד שמא הט"ז לא מדבר בלימוד מתוך ספר אלא בשמיעה, אך הביא מגדולי הדורות שנהגו התר בדבר.

יש להעיר שהט"ז לא דיבר אלא בתורה שבכתב, ואולם מכמה פוסקים משתמע שאף בתושבע"פ לא נאסר בדרך שמיעה פשוטית — ע' שו"ת מהרי"ל החדשות מה; שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב קט; אגרות ראייה ח"ב תסז).

כמו כן, אותן הלכות הנוגעות אליהן למעשה — חייבות לידע אותן (פוסקים, מובאים בב"י או"ח מז וב"מ"א יו"ד שם). ובכלל זה ספרי מוסר ויראה וכיו"ב (פוסקים).

וכתבו כמה אחרונים שלימוד אותן ההלכות, אינו משום 'מצות תלמוד תורה' אלא הרי זה כהכשר מצוה, לדעת את המעשה אשר יעשון. בין שאר ההוכחות, הוכיח ב'בית הלוי' (ח"א ו) מקושיית הגמרא כאן 'אילימא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה' ומשמע אף באותן הלכות השייכות אליה, אין זה בגדר 'זכות דתורה'. והסביר, שמה שכתבו הקדמונים שלכך נשים מברכות ברכות התורה, משום שחייבות במצוות שלהן — הכוונה, שאף שאינן מצוות בתלמוד תורה, רשאות לברך. ואין בזה משום איסור שאסרו חכמים ללמדן, שהרי לימוד ההלכות שלהן ודאי אינו בכלל האיסור. (וע"ש עוד בהקדמתו לספר, ובפרושו לתורה — משפטים). וכהגדרתו זו כתב החיד"א (ע' שירי ברכה או"ח מז; שו"ת יוסף אומץ סו). וכן כתב בשו"ת אבני נזר (יו"ד שנב. אלא שהוסיף שהלימוד כיון שהוא הכרחי כדי לעשות, הוי כתחילת העשיה, לא כשאר הכשר מצוה שאפשר לעתים בלעדיו) ובשו"ת דובב מישרים (ח"א צא).

ואולם נראה שאין הדבר פשוט ומוסכם על דעת הכל — עיין בהגהות ריעב"ץ (קידושין לד.) שצידד שחייבות במצות תלמוד תורה במצוות דידהו, אלא שהיסס בדבר מפני משנתנו. [ובהגהותיו לעירובין (צו) גם כן צידד שחייבת בת"ת במצוות דידהו]. וכן יש לעיין לאותם הפוסקים שאשה אינה מברכת על מצוות עשה שהזמן גרמן, ואעפ"כ מברכת ברכת התורה, מפני המצוות ששייכות אליהן, כנ"ל — נמצא מבואר שבאותן מצוות, מצווה היא משום מצות תלמוד תורה ולא רק כהכשר מצוה, שעל כך לא היו מתקנים ברכה לכאורה (וע' אג"מ או"ח ח"א כ). וכאשר העירו בזה האחרונים. (ואמנם היה מקום לתרץ עפ"מ"כ בחדושי מרן רי"ז הלוי בשם אביו (הל' ברכות יא, טז. וע"ע עמק ברכה) שבכ"ת אינה מוסבת על מצות ת"ת אלא על התורה עצמה, אך מדברי האגור והפוסקים משמע דלא נחתי לסברא זו). וע"ע בזה באורך בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו כד) ובילקוט יוסף (הל' ברכות התורה, בהערה לסעיף יז) ובשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו כד).

וע' בבאור הלכה (סוף מז). שלפי הסוברים שמברכת ברכה"ת משום שחייבת בלימוד ההלכות השייכות לה, יכולה האשה להוציא את האיש בברכתה. ולפי שיטת הבית-הלוי הדבר קשה בסברא לכאורה, שהרי אצלו הוא בגדר חיוב עצמי ואצלה הוא הכשר מצוה בעלמא. (וגם מעצם דברי הבאור-הלכה שם משמע שהטעם הנ"ל אינו מועיל בהצטרפות הטעם שמברכות על מ"ע שה"ג). ואכן בשו"ת שבט הלוי (ח"א רה, הערה לסי' מז) צידד לחלוק על הבאור-הלכה, כיון שאין חיוב דומה לחיוב האנשים.

ונראה, שאף לדעת האחרונים שאינה חייבת משום 'מצות תלמוד תורה' אף באותן הלכות, אך כשלומדת (באופנים המותרים), הרי היא מקיימת מצות תלמוד תורה ומקבלת שכר על זה כמי שאינו מצווה ועושה, כמו שנראה מפורש כן בדברי הרמב"ם והשו"ע הנ"ל. וכן משמע מדברי הגמרא בסוגיתנו.

(ומש"כ בבית הלוי בתוך דבריו 'דאינה מקיימת מצוה בלימוד' נראה שהכוונה בתור מצוה חיובית. וע"ע במש"כ בנדרים לה-לו, להוכיח מהסוגיא שם שבלימוד תורה לנשים (עכ"פ בהלכות הנוגעות להן) נאמר גם כן 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', ומה משמע לכאורה שאינו בגדר הכשר מצוה גרידא. וכן איסור נטילת שכר על לימוד תורה קיים גם במלמד תורה להן. ע"ש).

יש אומרים, שאין האיסור חל אלא על האיש ללמד את האשה, כלשון המשנה, אבל האשה כשלעצמה, כל שבטוחה בעצמה שכשרה לכך — מותר לה הדבר. ואף מקבלת שכר כאינו מצווה ועושה'. (ע' פרישה יו"ד רמ"ו; אבי עזרי' הל' תלמוד תורה, ע"ש; תורת ירוחם א; אגרות ראה ח"ב תסו, ועוד). ויש חולקים. וכבר העידו על נשים במשך תולדות ישראל, שהיו חכמות בתורה, ואף היו מלמדות ומורות הוראה.

(ובשבט הלוי (ח"ו קג) כתב, 'פשוט' שאסור לה לבטוח בעצמה שהיא כמותן היחידות שלמדו תורה והחכימו בה. וע"ש

שכתב שאף כי אסור לה ללמוד לעצמה, אם למדה והצליחה, מקבלת שכר. וצ"ב, אם אסור לה, למה תצא חוטאת נשכרת? ושמה הכוונה שגם תענש על שעברה ע"ד חכמים, וגם נשכרת. אך אין משמעות דבריו כן. ומש"ת מהרי"ל (קצט) נראה שאסור לה אף ללמוד מעצמה. ע"ש בדקדוק דבריו. [והוא כתב שם שאף המצוות השייכות לה, אין לה ללמוד בעיון אלא בקבלת ההלכות למעשה]. מאידך בשו"ת החדשות למהרי"ל (מה) איתא שהאסור רק ללמוד, ולא כשלומדת מעצמה. וצ"ע).

ויש שהוסיפו, שבאופן זה מותר אף לאיש ללמוד, כל שניכרת כוונתה ורצונה לטובה. (טוב עין להרחיב"א, ד. ותשובת רבי שמואל הרקוולטי לאשה חכמה, בספרו 'מעין גנים' (סי' י. ונציה שיג) — הביאו בתורה תמימה' דברים יא אות מח).

כל זה מעיקר ההלכה. אמנם, בדורותינו אנו, שחלו תמורות ושינויים רבים במצב הדת ובמעמדה החברתי ובתפקידיה של האשה וכו', כבר כתבו גדולי הדור, שיש להתיר, ואף מצוה יש בדבר, ללמוד תנ"ך ועניני המצוות (אף לעומקם של דברים) — לנשים. (ליקוטי הלכות' לחפץ חיים — סוטה כאן, ובאגרת מכ"ג שבט תרצ"ג: '...וכל החששות והפקפוקים מאיסור ללמד את בתו תורה, אין שום בית מיהוש לזה בימינו אלה'. וראה עוד בסידור רש"ר הירש — ק"ש; ערוך השלחן יו"ד רמו; שו"ת מאזנים למשפט ח"א מב).

אמנם, על לימוד והוראת תורה שבעל פה לבנות בזמן הזה — כתב הגר"מ פינשטיין לאסור; '... ולכן צריך למונעם מזה, ורק פרקי אבות משום שהוא עניני מוסר והנהגות טובות יש ללמד בהסבר לעוררן לאהבת תורה ולמדות טובות, אבל לא שאר מסכתות. ומתוך הפשיטות אקצ"ר' (אגרות משה יו"ד ח"ג פז. וע"ש בח"ב ט). וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ו קג). ויש מתירים (שו"ת ציץ אליעזר ח"ט ג; וע' קובץ נועם ח"ג עמ' קלא). ויש שהחמירו אף בתורה שבכתב עם מפרשי התורה בעיון. (זיואל משה' לר"י מסאטמר זצ"ל. ג, ג, ואילך. וע' בשבט הלוי שם; הערות במסכת סוטה).

ע"ע בכללות הענין ובפרטיו בספרים ובקבצים: מצוה ולב (ח"ב עמ' 139 ואילך); האשה והמצוות; הליכות בת ישראל (עמ' קכא) הליכות ביתה (כח); 'שו"ע הקצ"ר' (פרק מב); קדושים תהיו (י, טז); האשה והינוכה; תחומין (י, עמ' 249 ואילך. יש לציין (ולתמוהו) שבחלק מהספרים והמאספים הנ"ל — שמטרתם איננה קביעת הלכה, אלא הצגת הדעות בלבד — לא הובאו אלא דעות מסוימות, ולא צויין בהם כלל קיומן של דעות אחרות. ומה ששנה זה לא שנה זה, ונראית תורה ככמה תורות ח"ו).

ככתבם וכלשונם'

'תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור וכו' לומר לך, מה נר אינה מאירה אלא לפי שעה, וכו' — ומפרש בגמרא ד'נר מצוה' הוא כמו נר שמן ופתילה כשהוא דולק ומאיר לפי שעה. ובזהר הקדוש (ח"ב קס"א) איתא דהמצוה היא נר היינו שרגא, שהוא שמן ופתילה בלא שלהבת, ושרגא בלא נהורא לאו כלום, וה'תורה אור' הוא הנהורא דאדליקת שרגא מניה. עיי"ש. ולכאורה הם סותרין זה את זה.

ואמרנו שהכל אחד; שכל המצוות, המצוה בעצמה, המעשה גולמיית היא רק נר שמן ופתילה בלא אור כלל. רק שבכל מצוה יש 'תורה אור', והוא המכוון בהמצוה לשם שמים שלא תהיה כמצוות אנשים מלומדה, ויעשה כאשר צוני ה' אלקי — זהו ה'תורה אור' שבמצוה, והוא הנהורא לאדלקה שרגא מיניה שכתב בזה"ק. ומצוות התורה, הלימוד בעצמו היא מצוה ככל

מצוות עשה, והיא גם כן 'נר מצוה' — שרגא בלא נהורא. והמכוון לשם שמים בלימוד התורה היא ה'תורה אור' שבמצוות התורה.

וההבדל שבין מצוה לתורה הוא שה'אור תורה' שבמצוה היינו הקדושה והמכוון שבה לש"ש, הוא מאיר לפי שעה, מה שאין כן ה'תורה אור' שבמצוות לימוד התורה הוא מאיר לעולם. וזה מה שאמרו בגמרא דמצוה מאיר לפי שעה כנר ותורה מאיר לעולם.

וידוע שכל אחד מ'ישראל, אף מי שאין לו שום עסק בתורה, שאינו בר הכי כלל, ואין לו בנים לגדלם לתלמוד תורה, מכל מקום עכ"פ עוסק במצוות, ויש במצוות גם כן אור תורה, היינו המכוון והקדושה שבמצוה. וכל עסק המצוות הם 'תורה אור', ונקראו כל ישראל 'עוסקי תורתך'. (פרי צדיק — חנוכה ב. וע"ש כג; ושם פינחס יב; ישראל קדושים עמ' 45)

וע"ע באורך באור כל הענין בתפארת ישראל למהר"ל פרק חמשה עשר; באור הגר"א למשלי כבה; קרן אורה. עוד בענין אור תורה המגן ומציל אף שלא בזמן הלימוד — ע' דעת חכמה ומוסר ח"א צ.

(ע"ב) 'אני חכמה שכנתי ערמה כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית' —

'כי ענין התורה לנפש כמו ענין המטר אל הארץ, שהיא מצמיחה סמי חיים וסמי מות, כן בתורה צריך אחר לימודו לבער ממנו הפסולת ביראת חטא ובמעשים טובים, וכמו שאמרו **אני חכמה שכנתי ערמה** — שנכנסת ערמומיות בלבו של אדם'. (מתוך באור הגר"א למשלי כד, לא)

'אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו...' —

'אלה הם שני הפכים בנושא אחד: הזכרת אלקים — והבחנת עצמו. כי הבחנת עצמו חוצצת בפני הזכרת אלקים, ואינה נותנת להתקרב אליו ית', זוהי הסתרת-פנים שבשכל... אין מנוס מסתירה זו אלא אם כן שהשכל אחרי שהשיג השגתו יבטל את עצמו. הוא אשר מצינו בחז"ל 'אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו' — שהקיום של דברי תורה באדם, כקיום שטר, אינו אלא בזה שיבטל עצמו... אלו בני אדם הערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה: השכל הערום ביותר מחייב — התבטלות, ודוקא בתוך התבטלות זו אדם זוכה להכרה אמיתית, כי בזה הוא מסלק את המחיצה האחרונה החוצצת בפני ראיית האמת: את ההבחנה העצמית שבשכל. נמצא, כי שכל מביא למטרתו האמיתית רק ע"י התבטלותו אחרי השגתו.

אומות העולם אינם יודעים כלל מסוד זה. הם יודעים משכל, ואף מגיעים להשגות — ומקן מפיקים גאות והרגשת הישות שבהם. שימעטו את עצמם עם כל מה שהשכל משיג יותר — זוהי נחלת חכמי ישראל. 'לא זכיתי להבין', 'ודה' יאיר עיני' — כך מתבטאים חכמי ישראל בעצם חריפותם.

ויש והשכל אינו מחכה בהתבטלותו עד אחרי ההשגה אלא בתוך השגתו הוא מתבייש עם עצמו...

עד כה דברנו מהסתירה שבשכל עצמו, בין הזכרת האלקות ובין הבחנת עצמו. ואם שכל זה שוכן בתוך גוף מגושם ומתמוזג בכחות הגוף ובמדות שונות, תתרחב ההרגשה העצמית ביתר שאת, ועלול הוא לפנות לגמרי אל שאיפות גופניות. **רבי אליעזר אומר: כל המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות...** כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית.

בכל התפתחותו של התלמיד-חכם בחידוד שכלו ובהשגתו מעמקי התורה — מלווה אותו

החיוב לשים לבו לתכונות השכל שתיארנו בפרק זה... להכרה אמיתית מגיע השכל רק ברגע שהנו מבטל את עצמו, 'כאילו אינו', כלומר: הצלחת אדם ברוחניות תלויה בזה שידע להכניע את עצמו, וכל אשר תגדל השגתו יכניע את עצמו יותר...'. (מתוך עלי שור ח"א עמ' רכב-רכג)

'היכי דמי רשע ערום — אמר רבי יוחנן: זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חברו' — הנה שאלה שנשאל הגרי"ח זוננפלד זצ"ל:

'בהא דאין בעל דין רשאי להשמיע דבריו לדיין קודם שיבוא בע"ד חברו, נסתפקתי אם כבר היו בבית דין שני הצדדים ביחד וכבר שמעו עיקר הטענות ואח"כ בא אחד מהם שלא בפני חברו להוסיף ולבאר, וכמדומה דבזה אין נוהרים מלילך למשל לדבר עם אחד מהדיינים, ולפעמים על ידי זה מתברר יותר הדברים לאמיתן, ואולי תליא אם הוי טענה חדשה או באורים והוספות לטענות הקודמות —

תשובה: חלילה לשמוע אפילו שמץ דבר בלתי בעל דין חברו. (שו"ת שלמת חיים — תשלז)

דף כב

הערות באורים וציונים

'עם הארץ' — משמעות הביטוי; כתבו ראשונים שמכונה כן מי שלא למד תורה וכל עסקו בישוב הארץ ובתיקונה, על כן ייחסוהו אליה. (עפ"י הקדמת הרמב"ם לפרוש המשנה; רבנו בחיי — אבות ב,ו; רע"ב אבות ה,ט). עוד פירושו 'עם' מלשון עמעום וכחיון, כלומר החשוך שבארץ שלא ראה מאורות התורה (עפ"י רבנו בחיי שם; אור זרוע — אלפא ביתא שבראש הספר אות ד, ועוד. גם 'עם' בתורה היינו המון העם). וגם על שם פחיתות דרגתו לכך ייחסוהו והמשילוהו לארץ הנמוכה (עפ"י אור החיים לך טו,ג). ועל שם שאוחז ומדבק עצמו בעסקי העולם הזה, עד שיחשוב עצמו כתושב בארץ, אבל החכמים והצדיקים חושבים עצמם כגרים בארץ (אגרת הטיול — חלק הפשט. מובא כל זה ב'מגדים חדשים' ברכות מז:).

ובספר צדקת הצדיק (קצא): **'... עיקר ה'דרך ארץ' היינו ההכרה בכל עניני הארץ שהכל מהש"י, וכמו שאיתא בברכות (כב). על ברכת המזון עשאן רבי יהודה כהלכות דרך ארץ, וברכת המזון היינו ההכרה שהש"י מכין מזון לכל חי. ו'בור' הוא שאינו בדרך ארץ, היינו כמו שדה בורה ולא שדה אשר ברכו ה' דהיינו חקל תפוחין קדישין דהוא מדת כנסת ישראל שיש בה זריעת הש"י שאפילו ריקנין שבה מלאים מצוות, והכרה בדרך ארץ וישוב העולם באמונה שלימה שהכל מהש"י, וזה נקרא 'עם הארץ' — שהוא מכלל הארץ הידועה ועוסק בדרך ארץ...'**

'דברי רבי מאיר... אחרים אומרים...' — ע' לעיל יב.

'ועם שונים אל תתערב אמר רבי יצחק: אלו ששונים הלכות. פשיטא...' — לא ידעתי פירושו. (שפת אמת. וע' מרומי שדה מה שפירש).

'אשה פרושה... בתולה ציילנית ואלמנה שובבית... כי קאמר כגון יוחני בת רטיבי' — זאף

א. תנא רבי יהודה אומר: אומר היה רבי מאיר, לכל מטילים קנקנתום לתוך דיו, חוץ מפרשת סוטה (שבספר תורה) בלבד, כי צריכה להיות ראויה למחיקה, והקנקנתום משאיר רושם. רבי יעקב אומר משמו: חוץ מפרשת סוטה של מקדש, אבל שבספר תורה מותר, שסבר אין מוחקים לסוטה מספר תורה.

א. לפרש"י, בתחילה היה רבי מאיר מטיל קנקנתום לכל, ושוב קיבל (לרבי יהודה הנ"ל) את דברי רבי ישמעאל [ולברייתא אחרת, רבי עקיבא] רבו שאסר להטיל קנקנתום לפרשת סוטה. ולפי דעה זו, זהו דין לכתחילה, כדי שיוכלו למחוק לסוטה מהספר, אבל בדיעבד הספר כשר. וכתב הריטב"א שבזמן הזה שאין מגילת סוטה, אין להקפיד. והתוס' חולקים. ולדעת התוס' בעירובין (יג.), הקפיד רבי ישמעאל על כל הספר, אם משום גזרה שזה מפרשת סוטה, אם מדרבנן.

ב. הלכה כרבי יעקב. (לקוטי הלכות, עפ"י רמב"ם).

במגילת סוטה לדברי הכל אין מטילים קנקנתום, שהרי אמרה תורה ומחה וזה רישומו ניכר.

ב. כאמור, נחלקו התנאים האם כשר למחוק לסוטה פרשת סוטה שבספר תורה. ושו"ש מחלוקתם האם כתיבת המגילה צריכה להעשות לשמה או עכ"פ לשם אלות, או אין צריך.

התוס' העמידו מחלוקתם כאשר נכתבה הפרשה לאחר שקבלה עליה שבועה, אבל נכתבה מקודם לכן — פסולה לדברי הכל, כדברי רבא לעיל יז.

ורצו לתלות שאלה זו במחלוקת תנאים, האם מגילת סוטה שנשתיירה [כגון שאמרה טמאה אני ולא שתתה], כשר להשקות בה סוטה אחרת. ודחו שמא בזה הכל מודים שפסול, כי ניתקה לאשה מסוימת בלבד. או להיפך, לדברי הכל כשר, כי מכל מקום נכתבה לשם 'אלות' בעולם, [ואינו דומה לגט ששם נאמר וכתב לה — לשמה, אבל כאן ועשה לה — מחיקה דוקא צריכה לשם האשה המסוימת, ולא הכתיבה].

לעיל (יה) פשוט היה לרבא שצריך כתיבה לשמה, ולא נסתפק רק במחיקה.

הרמב"ם (ג, ט) פסק שמגילת סוטה צריכה להיכתב לשמה של אשה, כמו הגט. ומשמע שאין כשר למחוק לה מהתורה. (ע' כס"מ, לקוטי הלכות ושפ"א).

ויש מקום לומר שאם כתב בסתמא כשרה, שאינה דומה לגט שסתם אשה לאו לגירושין עומדת, אבל כאן לאחר קינוי וסתירה עומדת להשקות. וצ"ע. (עפ"י מנחת חינוך שסו, לה).

דפים כ — כא

לב. שתתה והיא טמאה, מתי המים עושים בה את פעולתם? האם זכות תולה במים המרים?

אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאת גידין. והם אומרים: הוציאנה שלא תטמא העזרה [שמא תפרוס גדה מחמת ביעות].

(וצריכה לשתות כל המים (ירושלמי). ולשון 'אינה מספקת לשתות' ענינו שמיד עם גמר שתייתה פניה מוריקות (חדושים ובאורים; הערות במסכת סוטה).

לדעת האומרים משקה ואחר כך מקריב, אין המים בודקים עד שתיקרב המנחה. (מנחת זכרון מזכרת עין).

אם יש לה זכות [לדברי רב יוסף ורבא: זכות מצוה, ולדברי רבינא זכות של תורה, שמסייעת בלימוד

בניה ובעלה. והמאירי כתב אף זכות תורה שלה. וכ"מ קצת מסתימת הרמב"ם. וצ"ע], היתה הזכות תולה לה ומעכבת מיתתה (וכדברי רבי עקיבא); יש זכות תולה שנה אחת יש תולה שנתים ויש שלש שנים. כן שנו במשנתנו, וכדברי רבי ישמעאל. אבא יוסי בן חנן אומר: זכות תולה לה שלשה חדשים כדי הכרת העובר (ונקתה ונורעה ורע). רבי אלעזר בן יצחק איש כפר דרום אומר: תשעה חדשים. אף על פי שזכות תולה לה, לדברי רבי (כב) היא מתנוונה והולכת. ונחלקו האמוראים (ו). האם חכמים חולקים על רבי אם לאו.

א. לפרש"י (ו) לרב ששת נחלקו רבי ורבנן האם מתה לבסוף באותה מיתה. ויש אומרים שהתוס'

(כ:) חולקים. (ע' רעק"א על המשניות; חדושי הגר"ס).

ב. הלכה כרבי. (עפ"י רמב"ם ג, כ; מאירי).

לדברי רבי שמעון, אין זכות תולה במים המרים.

דף כא

לג. א. האם זכות של מצוה או תורה מגינה מן הפורענות ומצלת מיצר הרע?

ב. האם עבירה מכבה מצוה או תורה?

ג. האם מלמד אדם את תורה?

ד. איזהו חסיד שוטה? איזהו רשע ערום?

א. לדברי רב יוסף, המצוה מגינה מן הפורענות בין בזמן שעוסק בה בין בזמן שאין עוסק בה. ואינה מצלת מיצר הרע שלא יכשילנו בחטא אלא בזמן שעוסק בה. תורה, בין בזמן שעוסק בה ובין בזמן שאינו עוסק בה מגנת ומצלת.

לדברי רבא, מצוה מגינה מן הפורענות בין בזמן שעוסק בה בין בזמן שאינו עוסק בה, ואינה מצלת מיצר הרע אפילו בזמן שעוסק בה. תורה, בזמן שעוסק בה — מגנת ומצלת. בזמן שאינו עוסק בה — מגנת מן הפורענות ואינה מצלת מן היצר.

ולדעת רבינא משמע שזכות המצוה אינה מגינה אלא בשעה שעוסק בה אבל לא לאחר זמן.

מצות מזוזה שונה משאר מצוות, שהיא מגינה על הבית בכל עת, אף בזמן שהאדם אינו

עוסק בה. (ע' טור וט"ז יו"ד רפה, א).

ב. עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה, שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה.

א. המדובר הוא לענין שכר מצוה לעתיד (רש"י). אבל לענין הגנה מיסורין ופורענות, לפי דברי

רב יוסף ורבא אין העבירה מכבה את זכות המצוה. [ולפי זה תמהו התוס' על המשתמע בהמשך הגמרא אחרת. ובשפת אמת צדד לתרץ קושיהם, שעבירת זנות מכבה את זכות המצוה להגן מפני האויבים]. ויש מי שפירש עבירה מכבה מצוה לענין כח המצוה להציל מן החטא. (עפ"י תקנת השבין טו).

ב. כשעושה אדם תשובה על עוונותיו, שבה ומתעוררת זכות המצוה ומאיר נרה אחר אשר לא

האירה עד עתה (עפ"י שערי תשובה א, מא).

ג. בן עזאי אומר: חייב אדם ללמד את בתו תורה, (שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה). רבי אלעזר

אומר: כל המלמד בתו תורה כאילו לומדה תיפלות, (שעי"כ נכנסת בה ערמומיות). וכן סובר רבי יהושע כדבריו (ערש"י ועוד). וכן הלכה.

א. דוקא תורה שבעל-פה, אבל תורה שבכתב אינו כמלמדה תיפלות, אבל לא ילמדה לכתחילה (רמב"ם). ובדורותינו כתבו הפוסקים שמלמדה תורה שבכתב אף לכתחילה.
הריא"ז פסק כבן עזאי שחייב ללמד בתו תורה שאם תשתה ותנצל תדע שהזכות תלתה לה. ודוקא בזמן שהיו משקים הסוטה, אבל בזמן הזה הרשות בידו ללמדה ואינו חייב.
ב. יש אומרים שמותרת ללמוד בעצמה, ולא אסרו אלא ללמדה. ויש חולקים. ולכל הדעות אינה מצווה בלימוד תורה, מלבד במצוות השייכות אצלה.

ד. היכי דמי חסיד שוטה, שעליו שנינו שהוא מ'מבלי (וי"ג: מכלי) עולם' — כגון שהיתה אשה טובעת בנהר ואומר אין ראוי להסתכל בה ולהצילה.

'חסיד שוטה' הוא שמתחסד ביותר מדי, אף במה שחסידותו גורמת היזק לעצמו או לאחר, וכגון שמתענה בכל יום (מאירי). או זה שבא להחמיר ולהוסיף על חיובו, ונמצא מיקל בדבר אחר (עפ"י כלי יקר ריש ואתחנן).
ועל זה נאמר כל ערום יעשה בדעת, וכל מי שאין לו דעת אין לו כלום (ריא"ז).

היכי דמי רשע ערום שהוא ממבלי עולם — המטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו (רבי יוחנן);

הנותן דינר לעני להשלים לו מאתים זוז, שע"כ לא יוכל הלה לקבל מתנות עניים, ויקבלו קרוביו (רבי אבהו);

המשיא עצה ליורשים למכור בנכסים מועטים, (שמכרם קיים, ועי"כ הבנות יפסידו מזונותיהן. רבי אסי א"ר יוחנן);

המשיא עצה למכור בנכסים בניגוד לדעת הנותן, כגון שאמר 'נכסי לך ואחריך לפלוני' ומיעץ לזה המקבל למכור לאחר, שבכך מפקיעו כחו של 'אחריך', כרשב"ג (אביי);

המכריע אחרים באורחותיו (רב ששת). כלומר ראו ועשו כמוני ולכו בדרכי, ואינו מתכוין אלא להראות עצמו כחסיד בעיני הבריות ואין תוכו כבודו, אלא שלא יבדקו אחריו בתועבותיו. רש"י;
המיקל לעצמו ומחמיר לאחרים (רב הונא);

זה שקרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים (עולא). שאינו טורח לשמשם ולהיות מקובל מהם ומהנהגותיהם, שבכך מראה שאין כבוד התורה חביב עליו אלא שטרח ללמוד כדי שיוכל לקנתרם ולקפחם. מאירי).

יש מי שכתב ש'רשע ערום' אינו כ'רשע' סתם להיפסל לעדות. (עפ"י חוט השני יח. וע"ע שו"ת מהרש"ם ח"א לו ד"ה והנה רו"ח).

דף כב

לד. א. מה ענינו ודינו של מי שקרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים?

ב. איזהו עם הארץ?

ג. אלו הם מבלי עולם?

ד. אלו הם הפרושים מבלי עולם?